

„A Nőnevelés Mezején” száz éves

Steinacker Gusztáv emlékezete (1809—1877).

1. Egy alig száz lap terjedelmű könyvecske fekszik előttünk. Külső köntöséből a multak illata, egy évszázad előtti levegő árad felénk. Tartalma ellenben nem egy még ma is helytálló igazságot

TAPASZTALÁSOK

ÉS

INTÉSEK

A' NŐNEVELÉS MEZEJÉN,

MINDEN LELKES SZÜLÉK, NEVELŐK 'S A'
NEVELÉS SZENT ÜGYÉT SZÍVÖKBEN
HORDÓ HAZÁNKFIAI SZÁMÁRA

ÍRTA

STEINACKER GUSZTÁV,

ez előtt a' n. t. reför Consistorium által Debreczenben alapított
Leány-Nevelő intézet igazgatója jelenleg evangél lelkész
Göllnitzen.

ELŐSZÓVAL BEVEZETI

F Á Y A N D R Á S.

PEST, 1842.

Geibel Károly tulajdona.

hangoztat. »Jelen értekezés, írja szerzője, házi nevelésünk állapotát s annak a közneveléshez való viszonyát röviden előadni kívánja... Célja nemes *anyák* formálása s nevelése által az ő befolyásuk alatt felnövekedő ivadékba a kor áldásainak elfogadhatására való fogékonyságot belé oltani, mert különben minden ipar, áldozat és törekvés az ifjú nemzedék testi és lelki jólétére csak kevés gyümölcsöket hozhat«.

Jellegzetes volta miatt ide iktatjuk a részleteivel tájékoztató eredeti címlapot (l. a 65. lapon).

Álljon itt mintegy bevezetésül néhány illetékes vélemény a munkáról. Steinacker barátja és nőnevelési törekvéseiben előfutára, *Fáy András* írt hozzá bevezető előszót (IX—XVI). Tudjuk, hogy Fáy »Próbatétel a mai nevelés két nevezetes hibáiról« (1816) c. művével egyik megindítója annak az áramlatnak, amely a 19. század elejétől mindmáig iskolarendszerünket az életrealitás hiányával, túlzó elméleti és doktrinér irányzattal, az eleven gyakorlati érzék megbénításával, merő absztrakcióval s tudós agyonoktatással vádolja.¹ Az említett előszóban a korabeli nevelés hibáinak részletes felsorolása után befejezőként így nyilatkozik: Steinacker Gusztáv egyike azon kevés nőnevelőinknek, kik nem csak elméletileg, hanem gyakorlati tapasztalásból is jártasak a nőnevelési pályán s a hazai élettal együtt ismerik amannak hiányait. — *Szelényi Ödön* egyik magvas tanulmányában² így nyilatkozik róla: »Tetemes barázdát hasított a magyar nőnevelés terén... Ismételten hangsúlyozza, hogy a leányiskolában nem a tanítás a fő, hanem a nevelés, a tanításban pedig a fősúlyt a természetes tehetségek önmunkás kifejlődésének elősegítésére kell helyezni... Nem volt a fellegekben járó teoretikus, hanem önálló gondolkodású, szerencsés tapasztátú pedagógus, aki tapasztalatai és emberismerete alapján megvalósítható célokat tűzött maga elé, akinek nézeteit egészséges, demokratikus és nemzeti szellem hatotta át.«

2. A szerző nevelési elveinek mindmáig érvényes voltát legjobban azzal szemléltethetjük, ha a szövegből lehetőleg eredeti fogalmazásban kiemeljük az elvi jelentőségű részleteket. Ezek meggyőzhetnek arról is, hogy mennyire nem újak azok a bajok: nevelési félszepségek, fonákságok és követelmények, amelyeket napjainkban is váltig hangoztatnak. Kezdjük a nevelés céljának meghatározásán: Minden nevelésnek, tehát az asszonyi nevelésnek is

¹ *Kornis Gyula*: A magyar művelődés eszményei 1777—1848 (I. 384). Ugyanő a II. kötetben (532—34, 41) behatóan foglalkozik Steinackernek szóbanforgó munkájával, amelynek szerzője »magas színvonalon elmélkedik a leánynevelés ügyéről.«

² Néhány lap a magyarhoni nőnevelés kezdeteiről (Nemzeti Nőnevelés 1916, 239—58. l., főleg 248—53. l.). — A Vasárnapi Ujság 1875 jan. 31. száma vezető helyen elismeréssel teli megemlékezést közöl St. G.-ről képviselésével együtt.

feladata általánosan nem egyéb, mint a gyermekben szunnyadó *testi, szellemi s erkölcsi* tehetségek természeti oly kifejtése, hogy az mind közönséges, mind különös rendeltetésének lehető legnagyobb tökélyel megfelelni alkalmas legyen (8—9). A szülők elfoglaltságát már előzőleg szöve teszi: Fáradságosabb s hátatlanabb munkát nem könnyen gondolhatni, mint szülők szemeiről a vastag hályogot lehúzni akarni... ilyenkor veszélyes darázs-fészekbe nyúl az ember (5). A nevelésben a legtöbb bajt az *egység, pártatlanság és emberség* hiánya okozza (23). Keményen bírálja »az idegen bérleti személyeket«: Hogy a nevelők és nevelőnők közt nálunk mint szinte mindenütt igen sok rossz és ügyetlen egyedek találhatók, kik részint még maguk is nevelés hiányával vannak, melyről nekik semmi fogalmuk nincs, részint hanyagságuk, erkölcsellenességük, cselszövényeik s helytelen kívánataik által a gyermekekre és szülők nézve valóságos békerontókká lesznek — azt nincs szükség bizonyítani (27). A munka, öntevékenység megbecsülését és a munkaiskola gondolatát hirdeti ezekkel: Tiszta *emberi* nevelés csak az *önmunkásság* útján érhető el... Amit a gyermekek természetüknél fogva nem tehetnek, azt nem is kell belőlük tenni akarni és ők semmik, hanem há maguktól és maguk által... Ha az elkényeztetett és rosszul szoktatott leányokban a házi teendők körül az *önmunkásságot* akarjuk felébreszteni... erre alkalmat kell nekik adni és eltérni, ha ezt eleinte tökéletlenül végzik (33, 34, 39). A szülők naplószerű feljegyzéseinek fontosságát a pedagógiai és orvosi együttműködés érdekében imígy okolja meg: Kívánatos volna, hogy erre alkalmas anyák és apák észrevételeik következményeit kisdedük születése első napjától feljegyezzenék és ezzel a tudománynak egy lehetséges gazdag, a legegységibb szemlélet mezején szerzett anyagokból álló kincstárt alkotnának... Egy ily *naplója* a mellén függő csecsemő felett őrködő anyai szeretetnek a legmeglepőbb felfedezéseket közölhetné velünk a gyermeki lélek életének némely még eddig homályban maradt oldalaira nézve (62). A szülőknek ki nem irtható bűnös hiúságát, amellyel gyermekeiket a vendégek előtt zenében, énekben, szavalásban »parádézni, produkálni« kényszerítik egy az életből ellesett tréfás párbeszéd előjáték után külön fejezetben (felmutatási kórság 65. l. f.) komolyan megrójjá: Annak okát, hogy korunk a valódinak, a bensőnek rovására csak a külső színen kapkod, egyik oka a megszakított szülék bemutatási szenvedélyében rejlik, a divatos *bemutatási kórságban*, amely káros hatással van a gyermekek erkölcsi nevelésére... Isten őrizze minden szüle s nevelő szívét a hiúság s esztelen mutatási kórság démonjától! (87). Ma is megszívlelésre érdemes az, amit a *sajtónak* a neveléssel kapcsolatos szerepéről, hivatásáról mond: Valóban kívánatos, hogy hírlapjaink, a nép kifejtésének ezen műszerei, a házi nevelést is vizsgálódásaik körébe gyakrabban

felvegyék... lehetetlen, hogy egy ott felvetett illő s szívhez szóló tekintet oktatólag, intőleg s buzdítólag ne hasson s az idő kívánatainak megfelelő tárgyalás mellett... sokkal vonzóbban ne tűnjék fel, mint sok unalomig nyújtott tartalom s jelentés nélküli cikkek. (71-2). Nem híve az akkortájt divatos s immár jórészt kiküszöbölt *nyilvános közvizsgálatoknak*: Nem egészen helyeseltetők a bár szokás s más tiszteletreméltó tekintet alapította s épen azért nehezebben is kiküszöbölhető nyilvános közvizsgálatok, amelyeknek árnyékoldalait legalább kettős vigyázattal mind inkább kevesíteni fölötte célszerű lenne. (Erre nézve a 84—86. lapon négy üdvös újítást ajánl.)

A *nyelvek tanításában* is rámutat az elterjedt félszegségekre (17—20): A szellemi művelés mellett *fordítsunk gondot a nemzetire is*, amit fájdalom épen nem szoktak elegendő figyelemre méltatni. Most míg némelyek legfőbbnek tartják, leányaikat minél hamarább német, francia, angol nevelőnők által neveltetni s elégségsnek őket későbbi éveikben... a magyar nyelvben kissé gyakorolni, mások épen az ellenkező utat választják, tulajdon előítéleteiket az idegen, különösen a német nyelv s műveltség iránt leányaikba is átültetik, őket tősgyökeres magyar nőkké nevelvén... Nemcsak a különböző nemzeteknek hazánkban egymással való élénk érintkezése, hanem a német könyvek olvasásából való szellemi nyereség is legalább a *német nyelvnek* közelebbi ismeretét hathatósan ajánlja... A *francia nyelvnek* született francia nő utáni megtanulása ellen magában véve ugyan semmit sem lehet ellentetni, csakhogy ez nem annyira nyereséggé, mint vesztességgé lesz. Mert nem tekintve azon ártalmas befolyást, melyet a francia nevelés magyar leányok lelkiéleti képezésére gyakorol a külső formáknak és ügyességeknek elsőségével, lekötő bilincseket rak a mi leányainknak oly nélkülözhetetlen *anyanyelvbeni* oktatásra. A francia nevelőnők káros befolyását még egy helyen említi (27). Erre Szelényi is utal (240): a 18. század utolsó évtizedétől kezdve éles hangok emelkednek az ellen, hogy a műveltebb körök leányaikat vagy külföldi intézetekbe vitték, vagy a házhoz szerettek külföldi nevelőnőket, különösen francia gouvernante-okat.

Külön említésre és elismerésre méltók a leányok *testnevelésére* vonatkozó nézetek (9—16): Az első, mit az emberiség s nemzet érdekében a házi leánynevelésben méltán kívánhatunk: azoknak értelmes testi nevelése. Ez úgyszólván már a kisdednek születése előtt kezdődik, majd a helyes táplálástól, elbánástól, szoktatástól függ; igen gyakran elégséges ok nélkül elvonják a kisdedtől az anyai emléket és többnyire a nép alsóbb seprejéből választott dajka táplálása s gondja alá bizzák, ennek karján körülhurcoltatják, stb., szóval mindent megtesznek, hogy a gyenge teremtés testben és lélekben rendszeresen eltörpíttessék. Szerencsétlen szokás a gyenge

leánykákat huzamosan a varróróma mellett foglalkoztatni és őket görbe testállásukra írás és rajzolás közben nem elegendőképen figyelmeztetni. Az egyes tagok s egész test erősítésére intézendő célirányos és rendszeres gyakorlásról, a magatartás s mozdulatbeli kellemről teljességgel semmi szó nincs. A leányokhoz illő úszást, futást, ugrálást, súlyegyentartást, korcsolyázást részint még egészen le nem győzött előítélet, részint ügyes tanítók és alkalmas intézetek hiánya teszi lehetetlenné. — Az *egészségre* való nevelés szükséges és áldásos voltára figyelmeztet ezzel: Olyan gyermek, amelyet egyszerű, természetes és rendszeres életmódra *szoktattak*, mely előtt minden hasztalan kényelem idegen maradt, melynek szabad mozgást engedtek, mely a levegő, sőt a kemény idő befolyása elől el nem záratott s amelynek helytelen kívánatai vak szeretetből nem elégítették ki tüstént mindenáron: az ilyen gyermek nem csak testileg jobban növekszik, természetszerűbben fejlődik ki s tartósb-egészségű lesz, hanem ezzel egyúttal eltávolítjuk az első okot és alkalmat az önfejűség, macacsság, szeszélyesség s más effélék kifejlődésére (12—13). Ezzel kapcsolatban kikel a *kávének* »az értelmes orvosoktól« oly gyakran kárhozott használata ellen.

Steinacker pedagógiai irodalmi működése nem merült ki a szóban forgó művecskében. Már előzőleg megjelent: »A leányok neveléséről és tanításáról Magyarországon egy Pesten felállítandó nevelőintézet tervével együtt magasb és középrangú protestáns leányok számára« (Buda, 1837). Ez a Budán 15 lapnyi terjedelemben megjelent programmszerű füzetke mintegy előfutára a »Nőnevelés Mezején stb.« c. munkának. Ismerteti a tervezett intézet tanulmányi rendjét, belső szervezetét, a köztartást stb. Jellegje gr. Széchenyi István híres mondása: Hazám érdemes leányai, ti vagytok...

Mint hogy azonban az 1838-ik évi nagy árvíz megakadályozta a tervének megvalósítását, elfogadta a debreceni konzisztorium meghívását és átvette az ott felállított rokon intézmény vezetését (1838—42), amely *Dóczi-leánynevelőintézet* elnevezéssel még ma is fennáll. »Egy leánynevelő-intézet és egy közönséges iskola közötti alapos különbség, stb.« (Beszéd Pest 1939). »Nőnevelés és nőnevelő-intézetek« (1841. I.) »Mire kell leányainkat nevelni és neveltetni?« (Beszéd 1841. II.) Ebben szó esik a nőnevelésben használandó tankönyvekről is. Mint hogy ezekben nagy tarkaság és önkény uralkodott, ő maga is írt két ilyenféle tankönyvet: »Női hivatás és társalkodástan. Vezérfonal korunk érettébb növendékei és leányai számára« (Pest, 1842) németül is: »Weibliche Berufs- und Umgangslehre. Ein Leitfadens zum Schul- und Privat-Unterricht für reifere Töchter« (Pest, 1842) Ez Campe »Väterlicher Rat an meine Töchter« c. nagyobb munkájának kivonata. A másik: »Elméleti és gyakorlati német nyelv-

tan, leginkább korunk leánynövendékei számára» (Pest, 1842). A negyedik kiadást Ballagi Mór javította (Pest, 1855).

3. *Steinacker és Fröbel viszonyának* méltatása külön érdemleges lapra tart igényt. Steinacker mindvégig meggyőződéses híve volt a német nevelőapostolnak, rendszerét magyar és német földön szóval és írásban lelkes buzgalommal igyekezett terjeszteni és a bírálókkal, ellenfelekkel szemben megvédeni.¹ Az alább említett casseli előadás bevezetőjében e szavakkal mentegetődzik hallgatói előtt: »Nem vagyok szakember, kitanult és levizsgázott, iskolázott és gyakorlatilag működő gyermekkertész sem. Viszont azt hiszem, hogy gyermekeimnek Fröbel elvei szerint való nevelésével, 1841—1842-ben magával Fröbellel tolytatott levelezésemmel, majd bevált gyermekkertészekkel és kertésznőkkel folytatott beható kapcsolatokkal, végül mint az »általános Fröbelegylet« választmányi tagja e minőségben szerzett többévi tapasztalataimmal elegendő ismeretet szereztem a Fröbel-féle nevelés és a gyermekkert-gyakorlat lényegéről arra, hogy magyarázataimmal és tanácsaimmal hallgatóimnak hasznára lehetek.« Előadásának további folyamán hangsúlyozza, hogy Fröbel felfogása szerint az embert már születésekor alkotó lénynek kell tekinteni, mint ilyet kezelni, nevelni; rendszerében tehát a munka, a játék és az önképzés ható egységgé olvad össze. Fröbel rendszerének elmélyítő megértésére vall továbbá a népi, polgári és családi gyermekkert (*Volks-, Bürger-, Familienkindergarten*) fogalmainak, intézményeinek célkitűzése, elhatárolása egymással és a pusztá óvodával (*Bewahranstalt*) szemben.

Különös érdeklődésre számíthat még a következő részlet, amelyet *A. B. Hanschmann* »Friedrich Fröbel, die Entwicklung seiner Erziehungs-idee in seinem Leben« c. munkájában (3. kiad. 1900, a 322. lapon) említ. Eszerint egy Steinacker Gusztáv nevű buttelstedti protestáns lelkész felesége *Debrecenből* még 1841-ben levélben rendelte meg Fröbelnél az abban a korban készült játék- és foglalkoztatási eszközöket és hazájában érdeklődést igyekezett kelteni működése iránt. Ha ezt a feltétlenül megbízható adatot összevetjük Steinackernek fent említett levelezésével, biztosra kell vennünk, hogy Fröbelnek válaszlevelei Steinacker egyik leszármazottjánál megvannak. Mondanunk sem kell, hogy ezeknek nyilvánosságagrahozatala elsőrendű neveléstörténeti jelentőségénél fogva hazafias kötelesség lenne. — Steinacker Gusztávnak a gyermekkertek

¹ V. ö. Bilder, Studien und Klänge aus dem Bereiche des Elternhauses und Kindergartens, der Bewahranstalt und Volksschule, nach (Friedr.) Fröbel'schen Grundsätzen (Halle, 1868, 488 l.). Ebben a gyűjteményes kötetben Kindergarten címszó alatt 5 előadás, Kinderbewahranstalt címszó alatt 4 közlemény, a Függetlenségben a thüringiai német Fröbel-egyesület története és alapszabályai és az egyesületnek a német kormányhoz intézett emlékirata. — Friedrich Fröbel und der Volkskindergarten, Casselben 1872-ben tartott előadás (Cassel, 1872, 23 l.).

érdekében kifejtett működését hivatalos utóda A. Franke buttelstedti lelkesül külön tanulmányban méltatja: Gustav Steinacker, Gründer des Kindergartens zu Buttelstedt bei Weimar und des Fröbelverbandes (Familie u. Staat 1. évf. 1835, 28. l. f., Weimar bei Böhlau).

4. Alkalmi cikkünk csonka és hiányos maradna, ha nem emlékeznénk meg a jubiláris munka szerzőjének személyéről is. Benne egyesült a pedagógus, hittudós, író, költő, műfordító és ember, sőt *magyar ember*: kiváló egyházi szónok, igazi költői lélek, jeles műfordító, hivatott nevelő (Szelényi 248). Önvallomása szerint: Religion, Kunst, edle. Jugendbildung, diese heilige Trias war es, der meine früheste Liebe und Begeisterung, der mein gesamtes Leben und Streben galt. (Ein Rückblick als Vorwort. XIV.). — Származásáról, hovatarozásáról így ír: *Deutsch-Oesterreicher* születés és időleges hivatás szerint, *Deutsch-Ungar* nevelés és rokonérzés szerint, *Deutscher* származás, életsors és összműveltség szerint...¹ Amikor a hallei egyetemről 1835-ben »in mein Vaterland Ungern« visszatértem, első nyilvános fellépésem a költészet szolgálata volt.

Külön díszes lap illeti meg Steinackert hazafiságáért, magyarságáért, amiről a nyelvek tanításával kapcsolatban már fent is szó esett. Élete és munkássága félre nem érthető világos, határozott választ ad arra a mostanában sokat vitatott kérdésre: »Ki a magyar, mi a magyar?« Ebbeli hitvallása szerintünk tömören így fejezhető ki: Magyar az, aki magyarul gondolkozik, magyarul érez és magyarul cselekszik. Steinacker, akinek atyja német, anyja francia hugenotta származású volt (*Malvieux*, Katalin-Catton, atyja több évtizeden keresztül Rimabrezón élt). Külön érdeme, hogy külföldi létére tökéletesen megtanult magyarul. Eleven cáfolata, klasszikus példája az ugyancsak sokat bolygatott asszimiláció és disszimiláció kérdésének.² Kettős (nyelvi) rátermettségéről fogva egyaránt sikerrel szolgálta a magyar és német nemzetet, egymáshoz közelebbhozni igyekezett őket.

Ime mozaikszerű képe ebbeli gondolatainak, törekvéseinek. Már

¹ *Edmund Steinacker*: Stammbaum des Geschlechtes Steinacker aus Quedlinburg. Seit 1531. (Sonderabdruck, Görlitz 1914, 487—509. l.): rendkívül részletesen és pontosan sorolja fel a családfát kezdettől a mai napig. — *Norvay Róbert*: Debrecen evangélikusai (Debrecen, 1939, 35 l.): a 32. lapon Steinacker Antal (1783) kezdve néhány adatot közöl.

² Feltűnő és kulturális szempontból sem igazolható politikai elfogultságról tanuskodik a Brockhaus Nagy Lexikona (1934), amely nem emlékezik meg Steinacker Gusztávról, csak Steinacker Ödönről (sz. 1839, Debrecenben, meghalt 1929. Klosterneuburgban), akiről ezt írja: »A némettség előharcosa Magyarországon, 1868. a magyar országos iparegyesület elnöke Pesten, 1875. országgyűl. képviselő. 1892-ben a némettség magyarosítása ellen való küzdelme miatt nyugdíjazták.« — Viszont a Révai Nagy Lexikona Edmúdról nem vesz tudomást, az Új Idők Lexikona egyikéről sem.

a fent részletesen ismertetett »A nőnevelés mezején« címlapján olvashatjuk »... s a nevelés szent ügyét szívükben hordó *hazánkfiai* számára.« Néhány lap után pedig (Császár F. után) ezt az Ajánlást:

Szent neked az ember, haza, szent a nemzeti szózat,
Szent, mely közjóért lángol, az ifjú kebel.
Volna sok ily lángod, nem volnál, Hunnia, özvegy,
S bűd felhője helyett ajkidon ülne mosoly.

Szelényi írja (248, 250, 251): Bécsben született, de Magyarországon tüzes magyarrá lett és az maradt akkor is, amikor egy ausztriai (trieszti), majd egy kis németországi (buttelstedti) város ev. gyülekezete szószékéről hirdette az ígét... Élesen kifakad a korabeli (jórészt idegenszerű) divatos nevelés ellen és így kiált fel: Nem kint, hanem bent, a *drága hon kebelében* kell nevelkednünk... Az általános nevelés mellett azonban polgárokká is kell nevelni a nőket: tanulják meg korán *magyar* nőknek érezni magukat, *szeretni hazájukat és nemzetüket* és értük minden hivatásuk körén túl nem eső áldozatra is késznek lenni. — Pintér Jenő (I. Magyar Irodalomtörténet VI., 903, 910—11) felsorolja német-magyar irodalmi munkáit: Harfentöne aus dem Ungarlande (Lipce 1835), Abafi von Nikolaus Jósika (1838), Pannonia. Blumenlese auf dem Felde der neueren ungarischen Lyrik (1840). Ungarische Lyrik von Alexander Kisfaludy bis auf die neueste Zeit (1875). Lefordította Toldy Ferenc magyar irodalomtörténetét. Ezek után mondja Pintér: »Steinacker Gusztáv az eljövendő boldog Magyarország kialakulásának reményében pendítette meg líráját s magyar honfitársaival vetélkedve lelkesedett Széchenyi István eszméiért.« Ebbeli érdemes tevékenységéért a Kisfaludy Társaság 1875-ben külső tagjává választotta. A róla szóló emlékbeszédben Dux Adolf méltatja ismerteti buzgó magyar-német irodalmi tevékenységét és mint költőt is elismeréssel méltatja. Érdekes adatként említi, hogy 1855—56-ban Goethe weimari kerti házában lakott, ott a költőfejedelemnek szellemi légkörében Liszt Ferencsel sűrűn érintkezett, amit a »Weimars Genius« c. költeményben örökített meg.² A magyarból németre való fordításra célozva, Ida

¹ Denkrede über Gustav Steinacker gehalten in der Kisfaludi (így!) — Gesellschaft am 28. Nov. 1877. Übersetzung aus dem Magyarischen (Hermannstadt, 1878. 16 l.). — Mint »A magyar reformkornak költőjét« Turóczi Trostler József méltatja (Magyar Figyelő II. évf. 23. sz., 1912).

² A weimari »Goethe- und Schiller-Archiv« arról értesít, hogy ott Steinacker Gusztáv következő kéziratai találhatók: 1. Goethe menyéhez, Ctilie von Goethehez intézett két levele Aurélia Steinackernak, Steinacker Gusztáv feleségének 1855-ből és 1856-ból. 2. Schiller und Goethe-Gruppe von Prof. E. Rietschelin Dresden (4 lap). 3. Einst und Jetzt. Huldigung an Weimars Genius (1 iv).

v. Düringsfeld neves német írónőhöz intézett költeményének zárószakaszával fejezzük be ismertetésünket, amelyre az érdemdús férfiú alapvető pedagógiai munkájának évszázados ünnepe alkalmából hőven rászolgált.

Wenn deutsche Laute ihn künden,
Der Magyarenseele Brand:
Dann ist's die rote Nelke,
Der ihr würz'ger Duft entschwand!

Kemény Ferenc.

Comenius földrajza.

Európa újkori iskolarendszerének kialakulására mélyreható befolyást gyakorolt Comenius. Ezért érdeklődésre tarthat számot, ha születésének háromszázötvenedik évfordulóján szemügyre vesszük, hogy oktatórendszerében a földrajznak milyen szerep jutott. Ezzel egyrészt áttekintjük a kezdetet, amelyből hosszú küzdelmek után a mai földrajzoktatás kialakult. Másrészt meg tanulságos bepillantást nyerünk egyes földrajzi fogalmak tisztázódásába és szabatos logikai megformulálásába.

Általánosan ismeretes, hogy a nagy pedagógus iskolarendszere négy tagozatra különül: *schola materna* (1—6. életévig), *schola vernacula* (6—12), *schola latina*, seu *gymnasium* (12—18), és végül *schola academia* (18—24). A földrajz valamennyi tagozaton szerepel. Az elsöben csak inkább nevelésről, mint oktatásról lehet szó s ezt is legtöbbször a szülök végzik. Az ő tisztük, feladatuk, hogy a gyermekek értelmi fejlettségének és a szülőföld adottságainak megfelelő első ismeretet és földrajzi tájékoztatást megadják. Tehát arról, hogy mi a hegy, völgy, mező, patak, falu, vár és város.² A mai didaktika nyelvén beszélve, ez a szülőföld-ismertetés körébe eső alapfogalmaknak szemléltetés útján történő megismertetése.

Az elemi iskoláinknak megfelelő fokozaton, tehát a *schola vernaculában* földrajzi szemlélődésünk és ismeretgyarapításunk az égbolttal kezdődik. Innen térünk át gömbalakú Földünkre, majd

¹ E cikkhez lekötelező szívességgel érdekes adatokkal járultak hozzá: *Matuschka* Lajosné szül. *Steinacker* Viola (Bécs), *Steinacker* Lajosné (Budapest) és *Steinacker* Roland ny. teol. egyet. tanár (Pozsony) külön értékes küldeményvel. Fogadják mindannyian őszinte köszönetemet. Térszűke miatt, sajnos, csak részben értékesíthettem a rendelkezésemre álló anyagot.

² *J. A. Comenii: Opera Didactica Omnia, Amsterdami, Pars I. p. 168.*